

Դանիէլ 1800 Սեպտեմբերի 28 ին Տենեդոսի արգելանքից ազատուելով՝ Պօլիս չըմանելու համար Յովհաննէս պատրիարքից Եւդոկիայի առաջնորդ էր նշանակուած և 1801 Յունւորի 23 ից արգէն Եւդոկիայում առանց պաշտօնը ստանձնելու սպասուէր Յովսէփի Էմիածին ժամանելուն՝ որ ինքն ևս գալով՝ իւր նուիրակութեան հաշիւը ներկայացնէր, իսկ Գալուստ նոյեմբերի 4 ին ազատուած Լիմնոսի արգելանքից՝ շարունակուէր նիկոմիդիայի նուիրակութիւնը:

Յովսէփի ձեռնասուն աշակերտ Գրիգոր վարդապետ Ագքիրմանցի նկատելով որ, եթէ Դանիէլ կաթուղիկոս դառնայ, ինքն եպիսկոպոս և Ռուսաստանի առաջնորդ չի նշանակուիլ, լուր տարածեց թէ Յովսէփ վախճանելիս՝ կտակել է կամ Կ. Պօլսոյ պատրիարք Յովհաննէս Զամաշըճեանին, և կամ Դաւիթ Լենգէթեցուն կաթուղիկոսայնել. այս մասին գրեց նաև Կ. Պօլսոյ Ռուսական դեսպան Քամարովին, նորա թարգման Գրիգոր Աղայեկեանին և Յովհաննէս պատրիարքին. և հաստատ գիտեալով որ, եթէ հրաւիրակները Էմիածին հասնեն՝ անպատճառ Դանիէլին պիտի ընտրեն կաթուղիկոս, զորոց Վրաց արքայորդի Դաւթին ու այլ պաշտօնէից ի դիպահո՞ պահել նոցա. ռակայն հրաւիրակները իրանց գրութիւնը յայտնելով Էմիածնի միաբանութեան՝ Այանձնարարիցին Դանիէլին միայն ընտրել կաթուղիկոս:

(Նախնային)

Յ. Վ. Մ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԲԱՐԻՔՆԵՐ *).

Որովհետև դաստիարակութեան նպատակը բարոյական է, ուստի բարոյագիտութեան գիտնօրէն ուսումնասիրութիւնը ուսուցչի համար մի առանձին նշանակութիւն ունի, եթէ ուսուցիչ պարոնը բարոյական գաղափարներ ունի, այն ժամանակ նա ոչ թէ միմիայն կրօնի դասատուութեան մէջ

(*) Այն վերնագրով մի յօդուած գրած է Զուլեյքիայի ուսումնարանների վերատեսուչ Վիս-Բուրդուրք մանկավարժ Դոկ. Դիտտեսի հրատարակած ամսագրում. հեղինակը իւր յօդուածում հետեւում է մեծաւ մասամբ Կիւսմանի բարոյագիտութեան, որից մենք փաղուածօրէն առնելով ուղարկում ենք Ձերդ խմբագրութեան:

այդ գաղափարները աշակերտներին պիտի աւանդի այլև ընթերցանութեան և պատմութեան դասատուութեան մէջ,

Բարոյագիտութեան մի առանձին գլուխ խօսումէ բարոյական բարիքների, կամ Բարեւոյ վարդապետութեան մասին: Ամենից առաջ պատեղ մի հարց է ծագում թէ ի՞նչ է Բարոյութեան Բարեւ:

Հարստութիւն, կարողութիւն, փառք և դրանց նմաններն ինքն ըստ ինքեան բարոյական բարիք չեն, որովհետեւ դոքա կարող են մարդուն նաև դէպի չարն տանել, օրինակ. դէպի զուարճասիրութիւն, իշխանասիրութիւն ևլն. բացի սրանից. գուցէ դոքա բարոյական ճանապարհով ձեռք չեն բերուած. ինչպէս որ այս շատ անգամ կենքի մէջ պատահումէ:

Միայն այնպիսի բարին, որ բարոյական վարքով է ձեռք բերվում և, թէ անհատի և թէ մարդկութեան բարոյականութեան յառաջացման նպաստումէ կոչվումէ բարոյական բարի:

Այդպիսի բարիքներ են ընտանիքը, սովորութիւնը, կրօնը, արուեստը, գիտութիւն, լեզու ևլն. Սոցանից իւրաքանչիւրը պատեղ մի առանձին քրննութեան է ենթարկուած:

1. ԱՄԵՆԱԲԱՐՁԻ ԲԱՐԻՆ.

Ի հնումն ամենաբարձր բարեւոյ մասին մեծ եռանդով էին հարցնում. Եւ պիկուրեանները այդ գտնումէին զգայական աշխարհում. Ստոյիկեանները ընդհակառակն բացատրումէին, թէ գաղափարականն է միայն ամենաբարձր բարին:

Պիլթագորաս Պլատոն և Արիստոտէլէս աշխատումէին զանազան կերպով բանաւորի (գաղափարականի) և զգայականի մէջ մի միութիւն ձգել:

Ս. Օգոստինոս ցոյց էր տալիս որպէս ամենաբարձր բարին — Աստուծուն, և Քրիստոս ասումէր « փնտեցէք Աստուծու արքայութիւնն և նորա արդարութիւնն, այն ժամանակ միւս բոլոր բաները կ'ըտրուին ձեզ »: Աստ պսմքրիստոնէի համար ամենաբարձր բարին կըլինէր Աստուծու արքայութիւնը, այսինքն իրերի աստուածային կարգաւորութիւն, որն Քրիստոսի հոգեով այս երկրի վերայ պիտի վերականգնուի: Ուստի մենք վարդապետական ձևով հետեւեալ կերպով կարող ենք ասել. ամենաբարձր բարին է Աստուծու ծառայութեան սրբագործուած և երջանկացած մարդկութիւնը: Բայց մարդկութիւնը կազմվումէ զանազան անհատներից. ուստի և ամենաբարձր բարին անհատի համար կազմումէ երջանկութիւն: Իսկ սա պարունակումէ միմիայն բարոյական կատարելութեան մէջ:

Ձար մարդը երբէք չէ կարող իրան երջանիկ զգալ. նա միշտ իւր մէջ նախատինք է կրում: Սակայն հոգին ու սիրտը ճշմարտի, գեղեցկի և սրբի գաղափարական շրջաններին դարձնելն է, որ մարդուն ի ներքուստ երջանկացնումէ: Ուստի Շիլլերն իրաւամբ ասումէ. « Նոյն իսկ մարդու կամքը նորա երկնաւոր արքայութիւնն է »:

Եւ Մալտիսց ևս երգումէ հետեւեալն.

Մտածել ինչ որ ճշմարիտ է, զգալ ինչ որ փեւքիլ է, և կամենալ ինչ որ բարի է հոգին հէնց դրա մէջ է ճանաչում քանակն ինչի նպատակը:

2. ԸՆՏԱՆԵՒՔ.

Ընտանիք այսինքն ամուսնութիւնից յառաջ եկած տնային ընկերութիւնը, կազմումէ ամեն բարոյականութեան և քաղաքակրթութեան գլխաւոր նեցուկը: Ամուսինները կազմումեն բարոյական սիրոյ և կեանքի միասնութիւն: Ծնողներն են իւրեանց ընտանիքի ծնուած իշխանները, քահանաները և օրէնստունները, տնային առաքինութիւններից յառաջանումեն ամեն տեսակ քաղաքական առաքինութիւններ: Տունը որոշումէ ապագայ սերունդի թէ մարմնավոր և թէ հոգեկան դարգացումն: այստեղ է որ մանուկի բնաւորութիւնն կեանք մտնելուց առաջ կազմակերպւում է, նորա դաստիարակութիւնն սկսւումէ նորա առաջին շնչառութեան հետ և մեծաւ մասամբ յաջողուած կամ պակասաւոր է լինում, յառաջ քան մանուկը ինքնագիտակցութեան կրգոյ:

Մտաւոր հասակում, որ ամեն տեսակ տպաւորութիւններ ընդունելուն ընդունակ է, սովորումէ մարդ մեծաւ մասամբ, և նորա կամքը, խառնուածքը և հոգին ստանումէ ապագայի համար բնաւորութիւն: Նա սովորութեամբ օրինակով և տան ամբողջ հոգեով աւելի շատ է սովորում քան թէ ուսումնարանի, եկեղեցու և հասարակական կեանքի *) միջոցով: Հէնց որտ համար է, որ ծնողների վերայ ահագին պատասխանատուութիւն կայ իրենց զաւակների դաստիարակութեան վերաբերմամբ:

Ծնողներ պարտաւոր են իրանց զաւակներին ընդունակ դարձնել այն բանի, որ նոքա որպէս ժառանգներ կարողանան տիրել մինչև ցայժմ եղած Կուլտուրայի գանձին և իւրեանց սեփական աշխատութեամբ սյգ գանձը շատացնեն: Այսպէս ուրեմն դաստիարակութիւնն կատարեալ մտքով շարունակումէ մարդկութեան պատմութիւնը: Գլխաւոր խնդիրը դաստիարակութեան մէջ բնականապէս ընկնումէ մօրը, որովհետև, մինչդեռ հայրն աշխատումէ առանձնապէս ճանաչողութեան և հնազանդութեան քերելու, մայրն այդ իջողին խնամումէ զգացմունքներն, որոնց վերայ հիմնուած են բնաւորութիւնը, կրօնը և քեղարուեստը: Մայրն ամենից առաջ ստեղծումէ տան բնոյական օգը, որն ներքին մարդն սնունդ է կազմում:

Այն, թէ և կանայք ոչ մի դորձիք հնարած չեն, ոչ մի գիւտ և յայտնագործութիւն չեն արած, բայց նրանց միջոցով մեծ և առաքինի մարդիկ և կանայք դաստիարակուած են **), և այս բաւական շատ է: Հատ նշանաւոր մարդիկ պարծենումէին իրենց մայրերի իրանց բնաւորութեան վերայ արած օրհնալի ազդեցութեամբ: Բաւական է որ մենք այստեղ չիշենք Ս. Օգոստինոսին, Կրոմպլին, Վեսլէին, Գեծթէին, Եիլլերին և Վաշինգտոն:

(*) Ethik. 168. v. Kirchner.

(**) Smiles, Charakter.

նին. — ուստի կ'ոչ կրթելն նշանակումէ քաղաքակրթութիւնը բարձրացնել, և դաստիարակութեան ամեն լաւ եղանակն այն կլինէր, ինչպէս որ Նապոլէօն Ա. ևս ճանաչած էր, որ կարողանար այնպիսի մայրեր պատրաստել, որ նոքա իրենց զաւակներու կրթելն հասկանային:

Մանուկները իրանց կողմից ևս պարտաւոր են պատկառանք ունենալ դէպի ծնողները, նա և այն ժամանակ երբ նոքա հասակ են առած և ինքնուրոյն դրութիւն են ստացած:

Մանուկը իւր քոյրերի և եղբայրների մէջ է գտնում իւր բնական խաղակից և ուսումնակից ընկերները, նրանց հասակի, ցեղի և բնաւորութեան զանազանութիւնները հարստացնում են ընտանեկան կեանքը, Այս մարմնաւոր բնական յարաբերութիւնից պէտք է փոքր առ փոքր բւերեցնեն հոգեւոր-բարոյական յարաբերութիւնը զարգանայ:

3. ԿԻՕՆ.

Առանց կրօնի չըկայ ոչ մի ազգ. կուզէ դա կուռքին, գաղափարական մարդուն կամ Աստուծուն որպէս հոգուն երկրպագելու լինի. դրա մէջ անշիջանելի մնացած է սիրոյ հաղորդակցութեան զգացմունքը աստուածայինի հետ, և միևնոյն Աստուծուն հազար անուան տակ էին երկրպագում:

« Անուանիր ինչ որ կամենումս, թէ՛ բաղգ, թէ՛ սիրտ, թէ՛ սէր, թէ՛ Աստուած. — ես գրա համար ոչինչ այլ անուն չունիմ, դա միայն զգացմունք է, Գէօթէ:

Այս օրուան օրս կրօնը նոյն է. ինչ որ ժողովրդական փիլիսոփայութիւնը և ժողովրդի բարոյականութիւնը. նա պարունակումէ իր մէջ այն, ինչ որ ժողովուրդը գաղափարական աշխարհահայեցողութիւնից ունի:

Ի՞նչ է կեանքն առանց կրօնի:

« Մի կեղև առանց միջուկի, գարունք առանց ծաղկի »:

« Առանց բարձր աշխարհահայեցողութեան, որն միմիայն Աստուածածանօթութիւն է տալիս, չէ կարող մարդ իրեն բաղդաւոր զգալ. նա կըրկուռի ամենամաքուր և արժանաւոր ուրախութիւնից և իւր երկրային վայելմունքից:

Բացի սորանից, մարդ կրօնի սուրբ գաղափարով տոգորուած, գիւրագոյն կարողանումէ տանել իւր գոյութեան տանջանքներն և ուրախանումէ մեծ ուրախութեամբ, որ նորան ճանապարհին ծաղկած հանգիպումէ. նա անպղտոր մտքով ապրում և ուրախանումէ ճշմարտի, գեղեցկի, սրբի և յաւիտենականութեան աշխարհում, որին մարդ հոգեպէս պատկանումէ: (Տիչլեր):

Ըլեգել կրօն էր համարում այն՝ « եթէ խոր ըստ Աստուծոյ մտածում և ապրումէ. եթէ լի է հոգևով և ամեն բան անումէ ոչ թէ պարտքից դիւրուած, այլ սիրուց, նա անումէ այդ, որովհետեւ կամենումէ, և նրա համար է կամենում, որովհետեւ Աստուած այդ ասումէ, այսինքն Աստուած մեր մէջ »:

Եթէ դր մեր ժամանակում շատերն ուղղափառութեան ընդգէմ լինելով

Հակոբ եկեղեցական և անկրօն են ուղում լինել. նոքա իրանց կարծառ-
սութեամբ կրննին. ծայրահեղութեան մէջ նոքա մոռանում են, որ այդ՝ հո-
գուն է վերաբերում և ոչ թէ դրերին, ճշմարտութեան և ոչ թէ ձեակա-
նութեան, կրօնին և ոչ թէ մի որ և է դաւանութեան:

Էլլլապայում իսկ այդպէս էր, ժողովուրդը դաւանում էր բազմաստու-
ծութիւն, իսկ քահանաները իրանք ուսուցանում էին զանազան միստերիաներ
(կրօնական գաղտնիք) և փիլիսոփանները որոնում և գտնում էին մի և նոյն
ճշմարտութիւնը. ինչպէս մենք: Ուստի հարկ չէ որ մինը այն եկեղեցուց
հրաժարուի, որի մէջ որ նա ծնուած է. ընդհակառակն եթէ մենք խորհնք,
թէ որքան մենք ամենքս քրիստոնէութեան պարտական ենք, թէ ինչպէս
մեր ամբողջ մտածմունքն ու զգացմունքը դորա հետ սերտ կապուած է, և թէ
ինչ տեսակ վտանգի մէջ ժողովրդի բարոյականութիւնը կը գտնուի, եթէ որ
եկեղեցին ընկնի և վերջապէս, չնայելով Ս. Գրքի և եկեղեցական մատե-
նագրութեան, որքան բարի դրդումներ մի հոգեկից քարոզիչ մեզ տալիս է,
այսպէս մենք պարտական ենք, որպէս մեր բարոյական պարտք. եկեղեցւոյ
շինութեան գործակից լինել:

4. ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ.

Քրիստոսից 6 դար առաջ սկսուեց արեւելքում փիլիսոփայական և գի-
տական ճանաչողութեան աշխարհայեցողութեան ձգտումն զարգանալ. Յու-
նաց ազգը ամենից առաջ մեծամեծ խնդիրներ առաջ դրեց.— ո՞րտեղից ի՞նչ
և ի՞նչ բանի համար ենք, Ի՞նչ կարող ենք իմանալ. Ի՞նչ պիտի անենք
մենք. ի՞նչ բանի պիտի հաւատանք. Այդ ժամանակից մարդս չէ դադարած
այդպիսի բաներ հետազօտելուց, և այն մարդիկ, որոնց կոչումն այդ խն-
դիրն լուծելն է, կոչվում են փիլիսոփաններ— իմաստասէրներ, Փիլիսոփա-
յութիւնից յառաջ են գալիս միւս բոլոր գիտութիւնները և ամենայն հե-
տախուզողն, որ ճանաչողութեան սահմանն ընդարձակած է, աւելի է նը-
պաստում մարդկութեան, քան թէ մի աշխարհակալ, որի խառազանի տակ
ազգերը հեծում և հառաչում են:

Գիտութիւն տարածելու նպատակով հիմնուած են — — — — —

Ժողովրդական ուսումնարանը տալիս է տարրական կրթութիւն այնչափ,
որչափ որ մի քաղաքացու համար կարևոր է. ուստի մի կուլտուրական պե-
տութիւն ամենայն իրաւամբ պարտաւորուած է ուսումն պարտաւորեցուցիչ
անելու: Ժողովրդի (կրօնը մեծ նշանակութիւն ունենալու պատճառով) ու-
սումնարան չը պիտի առանց կրօնի լինի. նա պարտաւոր է իւր սանիկը ոչ թէ
միմիայն գործնական կեանքի համար նախապատրաստել, այլ պետութեան,
եկեղեցւոյ, և հասարակութեան գործունեայ և օգտակար անդամ դուրս
բերել. նա պարտաւոր է ոչ թէ միմիայն քաղաքացիներ, այլ և բարի հարգի
կրթել. Ուսումնարանն երբէք չը պիտի մոռանայ, որ նա տան լրացուցիչն է,
ուստի նա պարտաւոր է ամենից առաջ բարոյական առաքինութիւնները խը-
նամել, Կրօն-քի-նն ամփոփում է. ոչ թէ միայն ճանաչողութիւններ այլ և

ընդունակութիւններ, այսինքն դրանց ինքնուրոյն ընդարձակել, ո՛չ թէ միմիայն միտք, այլ և նոյնպէս իրո՞ւ և կո՞ւ:

Գիտութեան միակողմանի շեշտելն կը վնասէ մի ազգի, հարկաւոր է միշտ բազմակողմանի զարգացումն և ոգևորութիւն բարոյական բարիքների պատմութեան, գրականութեան, գեղարուեստի, և կրօնի համար:

« Մեծ մտքերը և մաքուր սիրտը, այս է որ որ մենք մեզ համար (նաև երիտասարդութեան համար) Աստուծոց պիտի խնդրենք »: (Գէօթէ)

Եթէ մենք բնաւորութիւնը և սիրտը, այնպէս կրթենք երիտասարդութեան մէջ, ինչպէս որ միտքը, այն ժամանակ մենք չենք գանգատիլ այժմեան երիտասարդութեան անհնազանդութեան, յանդգնութեան, նիւթապաշտութեան, չափազանց զուարճասիրութեան և կոպտութեան վերայ:

5. ԳԵՂԱՐՈՒԵՍ *).

Թէ ինչպէս, ըստ հին գրոյցին, Օրփէոս իւր քնարի գրաւիչ ձայնով անտառի կենդանիները կաշկանդումէր, կոյր Հոմիրոսը իւր երգերով ամբողջ Յունաստանին մխիթարումէր, Տիրտէոս իւր դիւցազնական երգերով Սպարտայի մարդկերանց դէպի յաղթական պատերազմը ոգևորումէր, և թէ ինչպէս Պիւթագորաս իւր լեզուով իշխաններին և ազգերին երջանկութեան ճանապարհ բացարեց, այս ամենը պարզ ցոյց են տալիս որ գիտութիւնները և գեղարուեստները ամեն ժամանակ ունին իւրեանց սուրբ առաքելութիւնը երկնային գոյութիւնը բացատրել, և ամեն մինի սիրտը լեցնել, եթէ որ այդ սիրտը քարից չէ:

« Բարեգործիչ են » ասումէ Դալերտգ գեղարուեստների գործերը, որովհետև նոքա անմեղ կերպով մեզ զուարճացնումն: Հատ անհիմն է այն կարծիքը, իբր թէ գեղարուեստները հոգուն քնացնումն: Մեծն Ադէքսանդր, Կեսար, Մեծն Ֆրիգերիկոս գեղարուեստների ջերմ բարեկամ էին, լուսաւորում և յոյները և հռոմէացիները կոպիտ բարբարոսների վերայ յաղթութիւն էին տանում: Բացի սրանից կան նաև գեղարուեստները, որոնք հռչակաւոր մարդկերանց յիշատակներն արձանների միջոցով յաւերժացնումն, հոգուն դէպի ամենաբարձր աստուածապաշտութիւն է բարձրացնում: Գեղարուեստները միացնումն գլուխը և սիրտը, կոպումն գեղեցիկը սուրբի հետ և յառաջ են բերում սէր դէպ յառաքինութիւն:

Գէօթէն իւր բանաստեղծութեան մէջ մի տեղ գանգատումէ.

« Ով որ բանաստեղծութեան ձայն չէ հասկանում, նա բարբարոս է. ով կուզի դա լինի »:

Այս պատճառով ոչ որ իրեն միակողմանի չը պիտի կրթի, ինչպէս որ այսօր շատերն անումն: Բաւական չէ, որ մինը մի ամբողջ իրաւարան, բժիշկ, զինուորական կամ վաճառական լինի, և թէ միմիայն իւր առարկայով սահ-

(*) Դոկտ. Վ. Լ. Ֆարտ « Էրջանկութեան վարդապետութիւն »:

մանասականութիւն և ամեն վսեմ բաների համար իւր հասկացողութիւնը կորցնէ։ Ինչպէս մեծն Ֆիրիդերիկոս իւր սրնգի (Glöte) Լուտերը՝ Գաշնամուրի Գալիթը իւր քնարի վերայ ածումէր, այնպէս ևս իւրաքանչիւր լուսաւորուած անձն գոնէ առ նուազն պիտի աշխատէ մի արուեստ հետզհետէ մշակել։ Այս սակաւ կարեւոր էր, որ ամեն մի լուսաւորուած ընտանիքում հին և նոր կլասիքներէից կազմուած փոքրիկ գրադարան գոյութիւն ունենար։ Ինչպէս որ լաւ երգերը յաճախակի չէ կարելի երգել, այնպէս ևս պոյական գրուածների ընթերցումը, գրանց մէջ ևս չափ և սահման պիտի պահպանել ինչպէս նաև ամեն բանի մէջ։ «Նուագարանը նկատումէ Հերդեր, նա և առանց բառերի միայն ձայնով, ունի մի տեսակ վսեմութիւն, որը ոչ մի գեղարուեստ չունի, նա կարծես թէ հանճարի լեզուն լինի, որ անմիջապէս մեր սրտի խորքերի հետ խօսակցումէ։ Եւ Կարոլինէ Փոն Վոլցոգենն ասումէ. «Նուագարանը մի բարձր և նուրբ լեզու է քան թէ բառերով արտայայտած լեզուն և սկսվում է այնտեղ, ուր վերջինս դադարում է»։

6. ԼԵԶՈՒ.

Լեզուն է մտքերի արտայայտիչը. նա իւր հասկացողական բովանդակութեամբ նուագարանից բարձր է, որովհետև նա մեր զգացմունքները, մտքերը և ցանկութիւնները—մէկ խօսքով մեր ամբողջ հոգեկան կեանքը արտայայտումէ. մարդուս ընդունակութիւնը չափումնն նորա խօսելուց. «Շատ և լաւ խօսելն մի սրամիտ գլխի տաղանդն է, քիչ և լաւը՝ մտածողի բնաւորութիւնն, շատը և վատը՝ ցնորամտի կատաղութիւնն. քիչը և վատը՝ յիմարի թշուառութիւնն»։ (Հուֆելանդ)

Լեզուի մեր վերայ դրած առաջին բարոյական պարտքն է ճշմարտութիւնը։ Լեզուն նորա համար չէ, որ մենք մեր մտքերն ծածկենք, և եթէ մեծամասնութիւնը այդ սկզբունքին հետևի, այն ժամանակ հասարակութիւնը կը քայքայուի, եթէ դու միշտ չես համարձակիլ մտածածդ ասել, գոնէ մտածիր միշտ, երբ դու խօսելիս կլինիս։

Խօսքերը մտքերի համար այն են, ինչ որ ոսկին ագամանդի համար, այս ինքն ընդելուզող. խօսքերը ոչ թէ միայն մտքեր են, այլ և գործեր։

Ոչ միայն զօրավարի խօսքը, որն պատերազմի հրաման է տալիս, մի գործ է այլևս մտածողի, մարգարէի, բանաստեղծի խօսքը. «Ճշմարիտ խօսքերը կենդանի էականք են»։ (Բայրոն). Նոքա արտասանուելուց զինի բաւական երկար են ներգործում, հենց սորա համար է որ մենք ամենայն մի խօսքի համար պարտաւորենք հաշիւ տալ։ Լեզուն շատ սուր է, նա այնպէս խոր վէրքեր է յառաջացնում ինչպէս մի երկօայրի սուր։ Խօսքերով աղօթում և բարձր երգումենք, որով մարդկային կուրծքը դողումէ. սակայն խօսքերով կարելի է նա և մերձաւորներին վշտացնել, անմեղներին դալթակղկնջնել և ամեն գաղափարներ ծաղր ու ծանակ առնել։ Մի թղլ տուէք ձեր բերաններին բարուրախօսութիւն անելու։

Գրերի գիւտի միջոցով յառաջ եկաւ գրականութիւն, այսինքն լեզուով և գրերով արտայայտուած հոգեկան դանձի հասկացողութիւնը (In begriff.)

Գրականութիւնը նեղ մտքով ամփոփումէ մի աղգի գրաւոր արուեստական գործերը որոնք նորա բարբը և սովորութիւնը արուեստական կերպով ներկայացնում են: Գրականութեան նպատակն է մարդկութեան ազնուացումն մտքի լուսաւորութեան գգացմունքի վսեմութեան և կամքի պարզութեան միջոցով: Ինչպէս որ յոյները Հոմերի միջոցով դէպի բարոյականութիւն կրթութեցան, այնպէս ևս պսօր մի աղգի համար իւր աղգային գրականութիւնը նորա կրթութեան գլխաւոր աղբիւրն է: Գերմանական աղգի առաքինութիւններն արտացոլում են գերմանական գրականութեան մէջ. Էրենկան-Ֆել-Էն-Եկեղեցական երգերում, ձգտումն դէպի Ճշմարտութիւն «Փառստի մէջ, քաջութիւնը գիւցազնական առասպելներում, նիրսլին գներում, «Թէլի» մէջ, 1813—1870 ի հայրենասիրական քնարերգութեանց մէջ արտայայտուած յարգանք դէպի կանայք:

Գրքերից յառաջ եկած զօրութիւնից հեղինակի և թէ ընթերցողի վերայ, ընկնումէ բարոյական պարտականութիւն: Հեղինակը կամ գիրք չարագրողը պէտք է մտաբերի այն, ինչ որ Շիլլեր արուեստաւորի մասին ասումէ. «Մարդիկների արժանիքը ձեր ձեռին է, պահպանեցէք նրան»: Գիրք չարագրողն պիտի ժողովրդի ուսուցիչ և բարեկամ լինի, նա աստուածութեան քահանայ պիտի լինի: Սորա հակառակն ընթերցողը պիտի նմանի մեղուին, միայն մեղր և ոչ թէ թռչն պիտի ժողովէ գրքերից, նա ամեն ինչ պիտի քննի և լաւն պարտաւոր է պահելու: Նոյնպէս գրքերի մասին կարելի է մի և նոյն խօսքը ասել, «Վատ հասարակութիւնը ապականումէ բարի սովորութիւնները»:

Մարդու կարգացած գրքերից կարելի է իմանալ նորա բնաւորութիւնը, որովհետեւ նա յրան չըջապատող հասարակութիւնն է: Աւստի ծնողները և ուսուցիչները պիտի հսկեն իրենց սանիկի ընթերցանութեան վերայ: Աւանձին հոգատարութեան կարօտ է զրուցատրական ընթերցանութեան ընտրութիւն: Նաև չափից դուրս ընթերցանութիւնից պէտք է մարդ զգուշանայ, որովհետեւ դա հոգուն ջլատումէ, երեակայութիւնը արնեցնում և կամքը թուլացնում:

7. ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԱՆՁՆԱՒՈՐԱԹԻՒՆ.

Հակառակ այսօրուայ ինտելեկտուալիստուայի (միմիայն մտքերի և հասկացողութիւնների վերայ հիմնուած փիլիսոփայութիւն, որն հաստատումէ, թէ միմիայն միտքը կարող է ճշմարտութիւն ձանաչել և արտաքին աշխարհը ընդունումէ որպէս մի երևոյթ) մենք ամենից առաջ պիտի շեշտենք բարոյական Բնութիւնը (charakter)՝ դա ամեն մի անհատի համար ամենաբարձր բարին է: «Բնաւորութեան տէր մարդիկ, ասումէ Էմիլզօն, մարդկութեան խղճմանն են կաղմում»:

Ի՞նչ կրնանք ասեն մեզ բոլոր բարեքները, ի՞նչ օգուտ կրտայ մեզ հարստութիւնը և կարողութիւնը, ի՞նչ կօթանգակէ մեզ արուեստը, գիտութիւնը և կրօնը, եթէ որ դժբա բարոյականութեան չեն ծառայելու: Բնաւոր

բութիւնը աւելի նշանակութիւն ունի աշխարհի մէջ քան թէ մի որ և է սեփականութիւն, նա՛ ներքին արժէքի, մարդկային արժանաւորութեան ամենաբարձր բարին է։ Բնաւորութիւնը ամեն միւսի ինքնուրոյն գործն է, որովհետեւ այդ ամեն միւսից կախումն ունի, թէ նա ինչպիսի բնաւորութիւն ստանալու է։ Բոլոր մեր զգացմունքներն, մտքերն, խօսքերն ու գործերն ազդումն նորա վերայ, ուրեմն մեր ինքնակրթութեան ասպարէզը շատ մեծ է։ Բնաւորութիւնը մեր ամբողջ կեանքի հետեանքն է, դորա համար է որ Գեթեէն ապօրժէ։ «Մարդու պատմութիւնն նոյն իսկ նորա բնաւորութիւնն է»։

Հարուստ, հզօր, գիտնական չէ կարող ամեն ոք լինել։ Բայց ազնիւ և առաքինի լինելն ամեն ոք կարող է։ Եթէ մարդ հանձարի վերայ է զարմանում, այնուամենայնիւ ամեն միւր ցոյց է տալիս պատկառանք՝ բնաւորութեան։ Բնաւորութիւնն է, ասումէ Սմայլս, մի սեփականութիւն, նա ամեն ունեցածներից ամենազինն է։ «Նա ստեղծումէ ընդհանուր բարեացակամութիւն և պատկառանք առ մարդիկ»։ Մարդկութեան ամենազնիւ ներկայացուցիչների մեզ տրուած մեծ օրինակների լուսով ազաւորուած, իւրաքանչիւրը միշտից պիտի ձգտի բնաւորութեան աստիճանին հասնելու, ոչ թէ նիւթական միջոցներով ամենահարուստ պիտի լինել, այլ հոգւով, ոչ թէ աշխարհային դրութեամբ ամենամեծ լինել, այլ ճշմարիտ ազնուութեամբ, ոչ թէ ամենախելօք, այլ առաքինի, ոչ թէ ամենազօրեղ և ազդեցութիւն ունեցող, այլ ճշմարիտ, և ուղիղ և ազնիւ»։

Ամեն մի ազգ, ստանումէ իւր հոգեկան նշաններ մեծ մարդիկներից, Մեծ մարդիկ ոչ թէ միմիայն մի ազգի զաւակներ են, այլ և հայրեր, Իւրաքանչիւր Գերմանացի կրումէ անգլոսակցաբար Լուտերի, Կանտի և Հիլբերի կնիքը, ամեն մի Իտալացի՝ Գաֆանիլը, ամեն մի Անգլիացի՝ Շեկսպիրինը և ընդ որքան երկար մի ազգ իւր ճշմարիտ մեծ մարդկերանց սիրով և պատկառանքով է նայում, նա երբեք կորստեան անդունդին չի մատնուիլ։ Նոյն ինքն երբ օտարի լծի տակ է հեծում, բարձրանումն այդ ժամանակ դեցազունների օտուերները և փշրում շղթաներ։

Բայց եթէ ազգի ճրագները արհամարհուին և մոռացուին, եթէ մի ժողովուրդ այլ ևս չէ աշխատում իւր բնաւորութիւնը ազնուացնելու և եթէ հարստութիւնը, գուարժութիւնը և սնափառութիւնը գերակշռեն գաղափարական շահերին (Interessen)՝ այն ժամանակ ամենալաւ կարգադրութիւնն անգամ կարող չէ ազգային աւերակ դրութիւնը բարոյապէս վերականգնել և հետզհետէ աշուուցնել։

1886 Յունիս 7, Բոնն.

Սարգիս Տէր Գարրիէլեանց.